

به نام خدا

متن سخنرانی استاد دکتر محمدعلی محققى در همایش سیره نبوی(ص) در طب - دوم آذر ۱۴۰۲

عرض سلام و ادب و احترام محضر همکاران محترم و تقدیر و تشکر از برگزارکنندگان این همایش بسیار مهم و ارزشمند سیره نبوی در طب.

در سال‌های قبل هم توفیق حضور در این همایش بوده، امسال هم در خدمت تان هستیم. من اجازه می‌خواهم مطالبیم را در قالب یازده موضوع بیان کنم.

موضوع اول که خبری هست: در حوزه آموزشی وزارت بهداشت، کمیته اخلاق سلامت معنوی و تعهد حرفه‌ای فعال هست و روز هشتم آذر، چهارشنبه آینده هم یک همایش سراسری عمدتاً بصورت حضوری و یا وبیناری برگزار می‌شود و تلاش‌های انجام شده به کلان مناطق ان شاءالله معرفی خواهد شد.

مطلب دوم اینکه در تلاش‌های یازده سال اخیر در فرهنگستان و حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌ها دستاوردهای حاصل شده، که یکی از مهم‌ترین آن‌ها تدوین درسنامه‌ای هست با عنوان آشنایی با سلامت معنوی ویژه آموزش عالی سلامت این درسنامه در انتشارات سمت چاپ شده و اخیراً هم ۴۰ نسخه از آن برای هر کلان منطقه ارسال کردیم و امکان ارسال نسخه‌های بیشتری هم هست. بحث‌های بسیار دقیق و مبتنی بر شواهد و مورد توافق بین دانشگاه و حوزه، در ده فصل در این کتاب آمده و فصل هفتم به سلامت معنوی در مراقبت‌ها و خدمات سلامت اختصاص دارد. ان شاءالله تلاش‌های وزارتخانه و سایر شمول در کشور یک مقدار همگرا باشد و مورد استفاده بیشتر قرار بگیرد.

اما بحثی که خدمتتان ارائه خواهد شد ۲ قسمت دارد: یک قسمت توضیحات ضروری در مفاهیم مبانی و موضوعاتی که برای دانستن معتبر بحث، لازم است و البته به شکل بسیار گذرا، ولی در منابعی که تولید شده و منابع بسیار بیشتری که در حال تولید هست، این بحث‌های نظری ارائه خواهد شد و قسمت دوم بحث‌های عملی و اجرایی، که عملاً در دانشگاه، در مراکز سلامتی کشور بر چه نکاتی تاکید شود تا سلامت معنوی هماهنگ با سایر ابعاد سلامت، ارتقا پیدا کند.

در بحث نظری که مفهوم سلامت هست، در معارف اسلامی واژه سلامت بر سلامت نفس یا سلامت دین، البته به طور عمده اطلاق شده که از سنخ سلامت معنوی ست. برخلاف گفتمان رایج در زبان فارسی و فعالیت‌ها و نوشته‌هایی که در کشور ما انجام می‌شود که سلامت بیشتر به بعد جسمانی اطلاق شده است. و واژه صحت باز در معارف دینی بر سلامت جسم یا صحت بدن دلالت دارد و واژه عافیت هم برای هر دو بعد سلامت معنوی و سلامت جسمانی استفاده می‌شود. اگر فرصت محدود باشد بایستی در اینجا تذکر داده شود که اگرچه در ادبیات علمی زمان حاضر، موضوع (spiritual health) از ۱۹۸۳ در نوشته‌ها یافت می‌شود و قبل از آن وجود ندارد و واژه سلامت معنوی در نوشته‌های فارسی از سال ۱۳۶۲ شمسی یافت می‌شود و قبل از آن وجود ندارد، ولی در معارف اسلامی از صدر اسلام در بیانات گهربار نبی مکرم اسلام و در سایر معارف اسلامی این موضوع وجود دارد و تشریح شده و بر اساس آن طب در دوران تمدن اسلام و ایران شکل گرفته، و آثار فاخری در این تمدن تولید شده که مفهوم سلامت معنوی را مورد توجه قرار می‌دهد. یکی از آنها طب روحانیست که توسط رازی بیش از هزار سال قبل تدوین شده و کتابی هست که بعد از نوشتن کتاب

طب منصوری که بر طب جسمانی بیشتر دلالت دارد، این کتاب که عمدتاً به مفاهیم معنوی پرداخته شده در فرهنگ ما وجود دارد و در دوران تمدنی یکی از مهم‌ترین آثار را در دوره نزدیک به معاصر، یعنی حدود دو قرن قبل نوشته شده، به عنوان خلاصه الحکمه که عقلی خراسانی شیرازی آن را نوشته و سه فصل اول این کتاب راجع به اخلاق پزشکی و سلامت معنوی است. این تذکر بسیار ضروری است برای اینکه در گفتمانی که شاهد هستیم از جمله گفتگوهایی که همکاران بسیار بزرگوار قبلی در این همایش فرمودند عمدتاً آن را نسبت می‌دهند به همین ادبیات اخیر که از سال ۱۹۸۳ در اجلاس ۳۶ سالیانه سازمان بهداشت جهانی شروع شده به بعد چهارم سلامت یعنی سلامت معنوی به بحث گذاشته شده و در اجلاس سی و هفتم در همان سال معنویت به عنوان بخش جدایی‌ناپذیر راهبردهای سلامت کشور های عضو سازمان جهانی بهداشت به تصویب رسید.

و اما سلامت معنوی: سلامت معنوی بعدی از بعد سلامت است که در اثر اعتقاد و التزام عملی به بعد معنویت برای انسان پدید می‌آید و فارغ از ارزش و اهمیت ذاتی خود با دیگر ابعاد سلامت در ارتباط کامل و موثر قرار دارد. و سلامت معنوی با رویکرد اسلامی؛ وضعیتی است که در آن بینش، گرایش، کنش فردی، خانوادگی و اجتماعی انسان در راستای قرب و اقتضای الهی قرار می‌گیرد. بنابراین بسیار ضروری است که به همه ابعاد سلامت و به عبارتی به سلامت همه جانبه توجه داشته باشیم. و سلامت معنوی را در منظومه سلامت همه جانبه، مورد بررسی قرار دهیم.

حالا یک اشاره هم باید داشته باشیم به یکی از منابع متعددی که در اسلام وجود دارد و آن دعای ۲۳ صحیفه سجاده هست، که در توصیف سلامت امام سجاد علیه السلام می‌فرماید: «عافنی عافیه کافیه شافیه عالیه نامیه»

چون عنوان بحث بنده سلامت معنوی با رویکرد ارتقاء سلامت به پیشگیری از بیماری‌ها هست لازم هست این موضوع شرح داده شود. خوب در توصیف امام سجاد علیه السلام سلامت یک نهال با همه توانایی‌ها و استعدادها ترسیم شده، این نهال با معیارهای فوق‌قادر هست که بالنده باشد، رو به افزایش باشد، مراحل مختلف نمو را پشت سر بگذارد، در هر مرحله به سمت کامل‌تر و عالی‌تر امکان صعود داشته باشد، و این نمو، منجر به تنومندی بیشتر در تمام اعضا و جوارح شود و مرحله مرحله به سطحی قدرتمندتر کامل‌تر و جامع‌تر نائل شود.

در معیار کافیه بدن تمام استعدادهای لازم برای سلامتی را دارد و می‌تواند کسب کند. در معیار شافیه بدن قادر است به دلیل تعاملات روزمره و استعدادهایی که دارد به تعاملات با اطراف خود هر آسیبی را ترمیم کند. و در معیار عالی به توانمندی‌های عالی و حداکثری و تعالی اشاره دارد. ارتقاء سلامت که اگر گفته می‌شود ارتقاء سلامت معنوی، به این معنا نیست که فقط این بعد از سلامت، ارتقا همه ابعاد سلامت فرایندی هست که مردم را توانمند می‌کند در شناخت و کنترل عوامل تاثیرگذار بر سلامت فردی و جمعی خودشان و تصمیم‌گیری صحیح در انتخاب رفتار های سلامت محور، رعایت شیوه‌های زندگی سالم، و استفاده از همه ظرفیت‌ها برای اصلاح شیوه زندگی و دستیابی به سطوح بالایی از سلامت.

برای اینکه این مفهوم ایجاد شود بایستی راهبردهایی اتخاذ شود که منطقی باشد در دستور کار سیاستگذاران و برنامه ریزان کشور قرار بگیرد که الحمدلله قرار گرفته. همانطوریکه دوستان گزارش دادند در حوزه ی معاونت درمان وزارتخانه و دانشگاه‌ها تلاش‌های بسیار خوبی انجام شده، در حوزه ی معاونت آموزشی به همین ترتیب و ان شاءالله این موضوع تسری پیدا کند تا محصول آن، سلامت همه جانبه و ارتقای هماهنگ و موزون و متوازن سلامت برای همه مردم باشد.

این نکته هم باید تذکر داده شود که منظور از سلامت معنوی، مراقبت سلامت نیست، مراقبت سلامت معنوی یک بخش محدودی از معارف سلامت معنوی می باشد. اساس سلامت معنوی بر سلامت استوار هست و کسب سلامت معنوی بر نگهداشت سلامت و بر ارتقا سلامت. در مرتبه دوم، پیشگیری از بیماری: همانطوری که بیماری های جسمانی وجود دارد، بیماری های روانی وجود دارد، خودکشی که دوستان ارائه فرمودند عمدتاً یک ناهنجاری روان شناختی است. که البته معنویت هم بر آن تاثیر دارد. بایستی پیشگیری از بیماری های معنوی هم انجام گیرد در مجموعه بیماری های نظام سلامت. باید محیط های سلامت بکار گرفته شود برای ارتقای سلامت، برای تحکیم و نگهداشت سلامت. استفاده از محیط های سلامت برای ارتقای معنویت و اخلاق در جامعه یک موضوع بسیار مهمی است که در سیاست های کلی سلامت، ابلاغیه مقام معظم رهبری و در بند یک این سیاست ها تصریح شده است.

نظام سلامت دارای موقعیتی است که هیچکدام از مسئولان اجتماعی کشور در اختیار ندارند. شبکه بهداشتی درمانی در تمام گستره ی جغرافیایی و جمعیتی کشور تسری دارد. اگر از این ظرفیت کلان برای ارتقای معنویت، ارتقای سلامت معنوی، ارتقای اخلاقیات و رفتار های سلامت محور و اصلاح سبک زندگی استفاده شود دستاوردهای عظیمی صورت می گیرد. در مرتبه ی ارتقای سلامت و پیشگیری از بیماری ها، توصیه به استفاده از ظرفیت های بی نظیر شبکه بهداشتی درمانی است که در اختیار معاونین محترم هست که این ظرفیت ها را بکار بگیرند و آموزه های مورد نیاز مردم را برای ارتقای سلامت همه جانبه شان در اختیار آنها قرار بدهند.

اقدامات اجتماعی، اقداماتی که در سطح جمعیت و واحدهای آن انجام می شود، بایستی بسیار مورد توجه باشد و همینطور عوامل اجتماعی تاثیرگذار بر سلامت، که این عوامل اجتماعی بر همه ی ابعاد سلامت و از جمله ابعاد معنوی سلامت هم تاثیرگذار هستند. بایستی طبیعتاً این اقدامات در همه فرصت ها و مناسبت ها انجام گیرد.

یکی از ابعاد، پرورش مهارت های مورد نیاز در سطح افراد، خانواده و جامعه است که باید در برنامه های مورد نظر در نظام سلامت ارائه شود و اصلاح جهت گیری مراقبت ها و خدمات نظام سلامت به سمت ارتقای سلامت به پیشگیری و مداخله های زود هنگام. اگر این مراتب انجام شود آنوقت بیماری بوجود نمی آید و اگر هم بوجود آمد آن وقت با مداخله های ارائه مراقبت یا مراقبت های معنوی، این کار می تواند منجر به بازگشت سلامت و ارتقای سلامت شود.

بنابراین راهکارهایی برای ارتقای سلامت معنوی وجود دارد که به دلیل ضیق وقت فقط تیتراژ اشاره می شود: یکی لازم هست در بحث نظری تبیین و ترویج مفاهیم و مصادیق و مبانی و معیارها و روش ها و ارزشیابی و امثال آن انجام شود. این حرکت خوشبختانه در کشور بصورت قوی و جامع شروع شده و دستاوردهای آن هم ان شاءالله به ترتیب و به تدریج در اختیار قرار می گیرد و بخشی از آثار فاخر هم هست. مثلاً در سال ۱۳۹۳ دکتر عزیزی که همکاران شناخت دارند یک دانشنامه ای با عنوان دانشنامه سلامت معنوی تدوین کردند. سال گذشته مستند آشنایی با سلامت معنوی تولید شده، یک کتاب جامع را جناب دکتر آذربایجانی نوشتن که بزودی منتشر خواهد شد و فعالیت های گسترده ای در پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی از حضرت آیت الله رشاد و همکارانشان شروع کردند که به شکوفایی این موضوع منتهی خواهد شد.

بحث سیاست گذاری بسیار مهم است. بحث متناسب سازی ساختار مراکز ارائه خدمات و مراقبت های سلامتی، با نیازها و اقتضائات سلامت معنوی بسیار مهم است که به تدوین و تلاش و مسئولیت شناختی عمدتاً معاونین محترم بهداشتی درمان و آموزش وابسته هست. توسعه دانش و نگرش و مهارت های فردی در تمام سطوح نیروی انسانی سلامت [بسیار مهم است].

مطالعات ارزشمندی در جلسات امروز اشاره شد که این مطالعات بایستی ادامه پیدا کند و منتج شود به اینکه آنچه که مورد نیاز است که کنشگران سلامت برخوردار باشند تا بتوانند رسالت ارائه ی مراقبت ها و خدمات سلامت معنوی و سایر ارکان سلامت را بر عهده بگیرند، آن بایستی برای خودشان تفهیم شود و دائما در حال افزایش باشد، و هر زمان هم که لازم شد بایستی در بازنگری و تجدید نظر در ساختار های موجود و روش های موجود اهتمام شود.

باید به مردم توجه وسیعی داشت و جلب حمایت های مردم و مشارکت مردمی در تمام مراحل در نظر گرفته شود و به نیازهای مردم بصورت واقع بینانه نگاه شود، نیاز ها شناخته شود، اولویت ها تعیین شود و مداخلات بر حسب اولویت ها انجام شود و بقیه ی تلاش هایی که به هر حال بایستی مورد اتخاذ قرار گیرد.

یکی از راهبردهای مهم سلامت معنوی مانند سایر ابعاد سلامت، آموزش سلامت است و استفاده ی از همه ی موقعیت ها برای آموزش. این آموزش سطوح مختلف دارد، آموزشی که مورد نیاز سیاست گذاران سلامت هست و یک سطح تحقیقاتی از آموزش هست، و انحراف در اینجا، کوتاهی در این موضوع، منجر به اتخاذ سیاست هایی می شود که دائما به سلامت آسیب وارد می کند و مشکل ایجاد می کند. سطح بعدی آموزش سلامت برای کنشگران سلامت است که اشاره شد که بسیار تاثیر گذار و درونی هست. و سطح بعدی آموزش برای عموم مردم هست. بایستی از روش های مناسب استفاده شود و از ظرفیت های شبکه بهداشت، خانه های بهداشت، تسهیلاتی که در محله ها وجود دارد، تسهیلاتی که در شهرها وجود دارد، تسهیلاتی که در دانشگاه ها وجود دارد با نگاه های جامع و جامعه نگر اتخاذ شود تا موجب توانمند سازی مردم و جوامع در تامین و حفظ و ارتقای سلامت به توسعه ی شیوه های زندگی سالم منتهی شود.

در قسمت بعدی اشاره می شود به عواملی که شناخته شده در مطالعات داخلی، در آثار و نگاشته های دوران فرهنگ و تمدن که دو مورد از آن را اشاره کردیم و در مطالعات اخیر، چه در داخل کشور، چه در مطالعات بین المللی که اگر اتخاذ شود منجر به افزایش سطح سلامت معنوی می شود. یکی همان آموزش معتبر در نظام های آموزشی، هم آموزش رسمی عمومی کشور، هم آموزش عالی، هم آموزش حوزوی، هم آموزش عالی سلامت، هم آموزش عمومی جامعه. برای هر کدام از این نظام های آموزشی بایستی تلاش هایی متناسب با نیازها و اولویت های آنها انجام شود، و بعد هم ترویج آموزه های صحیح، ترویج و تحکیم ساحت سلامت معنوی به صورت محاط بر سایر ساحت سلامت. سلامت معنوی به عنوان چتری بایستی معرفی شود و رسیدگی و ترویج شود که بر سایر سطوح سلامت احاطه داشته باشد.

یکی از روش ها معرفی الگوهاست. شناخت الگوها، و معرفی الگوها به جامعه. در تلاش های سال های اخیر، الگوهایی مثل مرحوم استاد دکتر شیبانی به عنوان الگوی سلامت معنوی شناخته و معرفی شدند. یا مرحوم استاد دکتر محمد مهدی اصفهانی، استاد عالیقدر جناب آقای دکتر غفرانی، اینها افرادی هستند که در تلاش های قبلی معرفی شدند. شما بزرگواران در دانشگاه علوم پزشکی شیراز شخصیت های والا و ارزشمند و کم نظیری دارید که اینها زندگی سالم معنوی داشتند و معرفی آنها و شناسایی ابعاد زندگی آنها، سیره زندگی معنوی و علمی آنها، از نافذترین شیوه های ترویج سلامت معنوی برای جامعه است. که مخصوصا برای دانشجویان و برای کنشگران دانشگاهی این شخصیت ها بسیار شناخته شده هستند و شخصیت هایی که در سایر نقاط کشور هستند و تامل بر زوایا و شیوه زندگی این شخصیت ها می تواند بسیار راهگشا باشد.

حمایت و تقویت مراکز نمونه، به هر حال باید پویایی شروع شود که چه بهتر دانشگاه‌های ما در دانشگاه‌های با تجربه‌ی پیشکسوت مثل دانشگاه علوم پزشکی شیراز این نوع پویایی‌ها را هدایت کنند، که مراکز نمونه‌ای که در ترویج معارف سلامت معنوی تلاش بیشتری داشتند اینها را معرفی کنند و یک رقابت سالم بین مراکز شبکه بهداشتی درمانی ایجاد کنند که محصول آن ترویج مفهوم سلامت معنوی خواهد بود. و حمایت از تلاش‌های مردم نهاد، همانطور که گفته شد همه‌ی این مباحث و تلاش‌ها و فعالیت‌ها و فلسفه وجودی همه‌ی این ساختارها در نظام سلامت، انجام وظیفه بسیار کلان توسط نظام سلامت یعنی تامین و نگهداشت و ارتقای سلامت همه‌ی مردم هست. بنابراین از هر تلاشی که مردم نهاد هست و توسط مردم، برای مردم انجام می‌شود بایستی حمایت شود و از ارکان اجرایی که برای نهادینه سازی سلامت معنوی اسلامی در جامعه تلاش می‌کنند مانند فرهنگستان، دانشگاه‌ها، وزارت بهداشت، معاونت‌های مختلف وزارت بهداشت بایستی حمایت شود و این حمایت‌ها منجر به شکوفایی این بعد از سلامت شود. استفاده از ظرفیت‌های فضای مجازی و رسانه‌های جمعی. اینها روش‌هایی هست که می‌تواند به ترویج سلامت معنوی منتهی شود.

اما در مفاهیم سلامت معنوی در راس آنها، در محور آنها و بالاتر از همه‌ی آنها، رعایت تقوای الهی و ایمان هست. تقوای الهی، ایمان به خداوند تبارک و تعالی و عمل صالح آن ارکان اصلی مفهوم نظام سلامت معنوی هست. اگر تلاش‌ها با در نظر گرفتن رضایت الهی و قرب به خداوند تبارک و تعالی انجام شود و از طریق پیدا کردن و تلاش کردن و انجام فعالیت‌هایی که مفید هست برای جامعه و به عنوان عمل صالح تلقی می‌شود صورت بگیرد منطقی مفهوم سلامت معنوی شکوفا خواهد شد و نعمت‌های آن نصیب مردم عزیز خواهد شد. تقویت کارهای داوطلبانه مخصوصاً در داخل دانشگاه‌ها و کارهای خیریه و مردم نهاد مورد توجه هست که بایستی انجام شود.

در بقیه‌ی مفاهیمی که ایجاد کننده سلامت معنوی هستند بایستی به موضوعاتی اشاره کرد که فقط تیر آنها را من عرض می‌کنم: خودشناسی، تفکر و اندیشیدن که بی نهایت مهم هست و در معارف ما به عنوان یک ارزش فوق‌العاده معرفی شده برای مثال عبارت «تفکر ساعه افضل من عبادة سبعین سنه» یا کلامی مشابه آن، علم و معرفت‌افزایی و مهارت‌افزایی، انفاق و کمک به دیگران، عدالت محوری در همه‌ی تلاش‌های حوزه سلامت، حمایت از مظلومان، محرومان، مبارزه‌ی با ظلم و ظالم که در زمانی که ما گفتگو می‌کنیم یکی از وحشیانه‌ترین ستم‌ها نسبت به انسان‌ها روا می‌شود. اگر تلاش‌ها در نظام‌های سلامت با جهت‌گیری حمایت از این مظلومان و ستم‌دیدگان و مبارزه‌ی با ظلم و ظالم باشد، زاینده‌ی سلامت معنوی خواهد بود. مهر و محبت به خانواده و مردم عبادت، عشق و محبت نسبت به خداوند باری تعالی، احساس بندگی، اخلاص، ایثار، تواضع و توسل و دعا برای رفع حوائج، یاد کردن از شهدا، تجلیل از شهدا و ایثارگران مخصوصاً در حوزه‌ی سلامت، توکل به خداوند و کمک خواستن از او در همه امور و مشکلات، داشتن خوف و رجا، صبر و استقامت، احساس نیاز به خداوند و توجه به آخرت، نماز، روزه و همه واجبات، ترک محرّمات، قناعت، تلاش برای تقویت تقوا در همه و مخصوصاً در معلمان دانشگاه، تلاوت قرآن، زیارت اماکن متبرکه، دوستی و همنشینی با مومنان و خوبان، ذکر گویی، استغفار، طلب بخشش، محاسبه‌ی نفس و همه‌ی معارفی که در اسلام ذکر شده، اینها می‌تواند موجب ایجاد سلامت معنوی شود. و کلام آخر و کلام آخر برای جلوگیری از مشکلات معنوی، بیماری‌های معنوی، هم بایستی تلاش‌هایی انجام شود که طبعاً فرصت ورود به آنها نیست و ان شاء الله با استفاده از ظرفیت‌های دانشگاهی، با استفاده از ظرفیت‌ها، اختیارات معاونین محترم درمان، بهداشتی و آموزشی و سایر ارکان دانشگاهی بتوانیم در آینده موجبات ارتقای سلامت معنوی، پیشگیری از بیماری‌های معنوی و سایر بیماری‌ها را برای مردم عزیزمان فراهم کنیم. والسلام علیکم ورحمة الله و بركاته